

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده علوم انسانی
پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

سیاست و برنامه در ایران
(تاثیر سیاست بر طراحی برنامه اول توسعه ۱۳۷۲-۱۳۶۸)

علی جزندری

استاد راهنما
دکتر مسعود غفاری

استاد مشاور
دکتر عباس عساری

آذر ۱۳۸۶

۱۰۰۷۴۷

کتابخانه اساتید و دانشجویان
دانشگاه تربیت مدرس

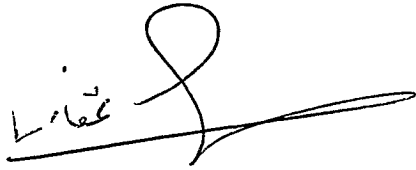
۱۳۸۷ / ۷ / ۱۷

تاییدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم آقای حسین بربری تحت
عنوان.....

را از نظر فرم و محترمی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد
می کنند.

اعضای هیات داوران

۱- استاد راهنما دکتر مهدی غفاری

۲- استاد مشاور دکتر عباس عصار آرانی

۳- استاد ناظر دکتر بهرام کاجی

۴- استاد ناظر دکتر محمد سینائی

۵- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دکتر بهرام کاجی

دستورالعمل حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی

دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاستهای پژوهشی دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عنوان پایان‌نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد ذیل را رعایت نمایند:

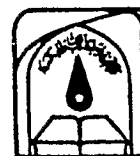
ماده ۱- حقوق مادی و معنوی پایان‌نامه‌ها/ رساله‌های مصوب دانشگاه متعلق به دانشگاه است و هرگونه بهره‌برداری از آن باید با ذکر نام دانشگاه و رعایت آیین‌نامه‌ها و دستورالعملهای مصوب دانشگاه باشد.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی می‌باید به نام دانشگاه بوده و استناد راهنما نویسنده مسئول مقاله باشند. تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با مجوز کتبی صادره از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه و براساس آیین‌نامه‌های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این دستورالعمل در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۵ در شورای پژوهشی دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب لازم‌الاجرا است و هرگونه تخلف از مفاد این دستورالعمل از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری خواهد بود. ۱۳۸۴/۶/۲۱

بسمه تعالی

آیین‌نامه چاپ پایان‌نامه (رساله)‌های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان‌نامه (رساله)‌های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیت‌های علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش‌آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می‌شوند:

ماده ۱ در صورت اقدام به چاپ پایان‌نامه (رساله)ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲ در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان‌نامه کارشناسی ارشد/رساله دکتری نگارنده در رشته
که در سال در دانشکده دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب
آقای دکتر ، مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر و مشاوره سرکار
خانم/جناب آقای دکتر از آن دفاع شده است.»

ماده ۳ به منظور جبران بخشی از هزینه‌های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می‌تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴ در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ‌شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵ دانشجو تعهد و قبول می‌کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می‌تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می‌دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه‌شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶ اینجانب دانشجوی رشته مقطع تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می‌شوم.

۱۳۸۷ / ۷ / ۱۷

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضا:

چکیده:

رخدادها و اتفاقات داخلی و بین‌المللی باعث شده است که مطالعه تحولات اقتصادی دهه ۱۳۶۰ در حاشیه قرار گرفته و کمتر مورد توجه قرار گیرد، با این حال بررسی تحولات سیاسی اقتصادی این دوره به دلیل آنکه نقش اساسی در شکل‌دهی ساختار اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در دوره کنونی داشته، دارای اهمیت فراوانی است.

این پژوهش سعی دارد به تاثیر سیاست بر برنامه‌ریزی اقتصادی در ایران پرداخته و نقش سیاست را در طراحی برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار دهد. برنامه اول توسعه در دولت زمان جنگ طراحی، ولی به تصویب نرسیده و متوقف ماند و در دولت بعد از جنگ با تعدیل‌ها و تغییراتی در رویکردهای استراتژیک آن به مرحله اجراء درآمد. این تحقیق در پی آن است تا به تاثیر عوامل سیاسی در بوجود آوردن این تغییرات پرداخته و نشان دهد با تغییر متغیرهای سیاسی در صحنه داخلی و بین‌المللی، برنامه اقتصادی نیز دچار تغییرات شده و کارکردهایی که در یک برهه برای آن تعریف شده بود دگرگون و رویکرد عدالت‌خواهانه و سیاست جایگزینی واردات به رویکرد افزایش تولید و توسعه صادرات چرخش پیدا می‌نماید.

کلمات کلیدی

سیاست / برنامه‌ریزی / برنامه‌ریزی اقتصادی / توسعه / توسعه اقتصادی / گروه‌های ذینفوذ / حزب

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: مقدمه و کلیات طرح تحقیق.....
۲	۱-۱: مقدمه.....
۳	۲-۱: تعریف مسأله و بیان اصلی تحقیق.....
۶	۳-۱: سوال اصلی.....
۶	۴-۱: فرضیه اصلی.....
۶	۵-۱: ضرورت انجام تحقیق.....
۶	۶-۱: اهداف تحقیق.....
۷	۷-۱: روش تحقیق.....
۷	۸-۱: ادبیات و پیشینه تحقیق.....
۸	۹-۱: تعریف واژگان کلیدی.....
۸	۱-۹-۱: سیاست.....
۸	۲-۹-۱: برنامه ریزی.....
۹	۳-۹-۱: برنامه ریزی اقتصادی.....
۱۰	۴-۹-۱: توسعه.....
۱۲	۵-۹-۱: توسعه اقتصادی.....
۱۳	۶-۹-۱: گروه های ذینفوذ.....
۱۳	۷-۹-۱: حزب.....

فصل دوم: مباحث تئوریک برنامه‌ریزی و سیاست..... ۱۵

۱-۲: مقدمه..... ۱۶

۲-۲: روند شکل‌گیری برنامه‌ریزی در جهان..... ۱۷

۳-۲: نظریات توسعه در جهان..... ۲۱

۱-۳-۲: مکتب نوسازی..... ۲۲

❖ نظریه تکامل‌گرایی..... ۲۳

❖ نظریه کارکردگرایی..... ۲۳

۲-۳-۲: وابستگی..... ۲۶

❖ اکلا..... ۲۷

❖ نئومارکسیسم..... ۲۸

۳-۳-۲: نظام جهانی..... ۲۹

۴-۲: رابطه سیاست و اقتصاد..... ۳۱

۵-۲: برنامه‌های توسعه و سیاست..... ۳۴

۶-۲: نتیجه‌گیری..... ۳۷

فصل سوم: پیشینه برنامه‌ریزی در ایران..... ۳۹

۱-۳: مقدمه..... ۴۰

۲-۳: برنامه‌های عمرانی قبل از انقلاب..... ۴۱

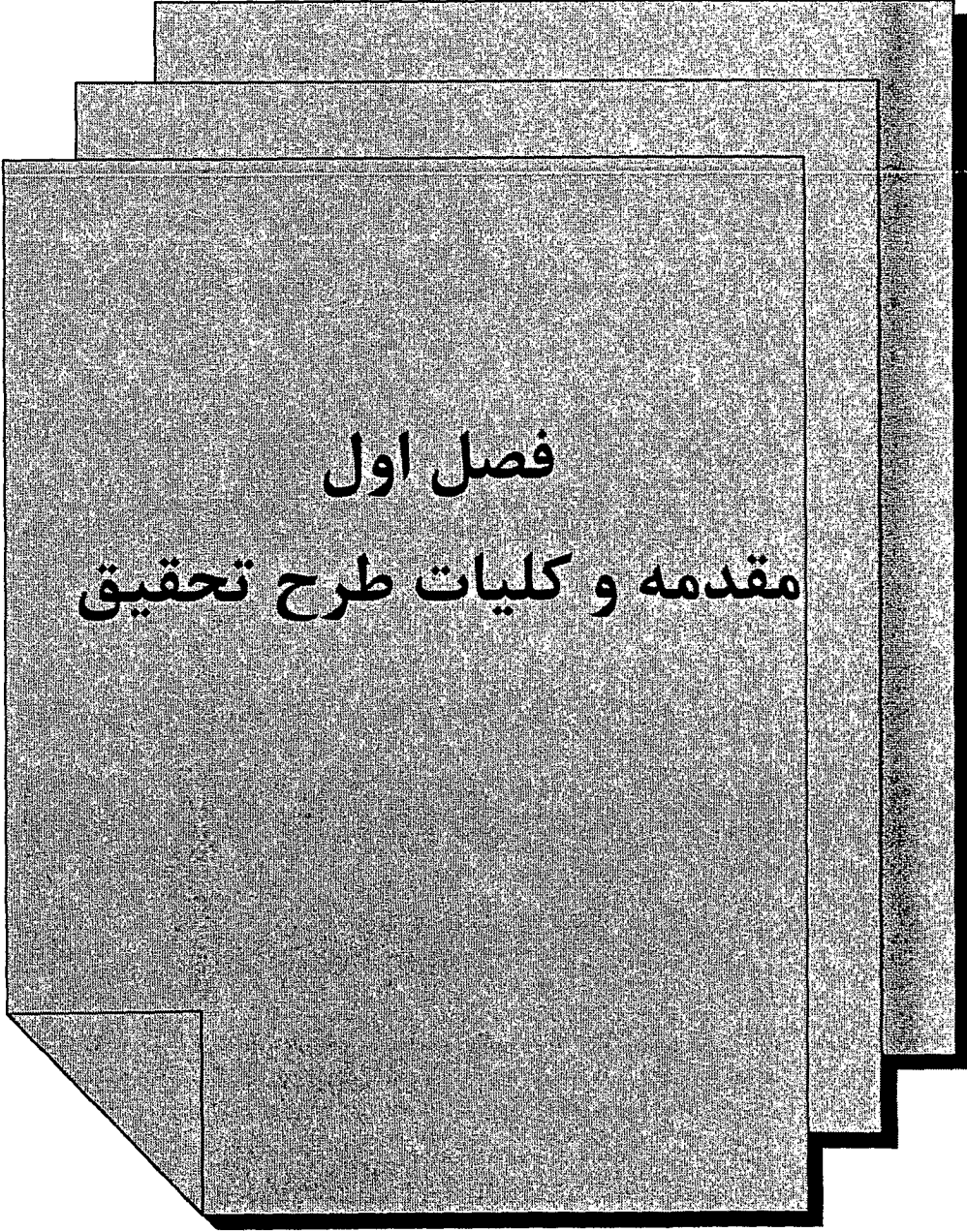
۳-۳: برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب..... ۴۷

۷-۲-۳: جمع‌بندی..... ۵۲

۵۶	فصل چهارم: برنامه تهیه شده غیر مصوب
۵۷	۱-۴: مقدمه
۵۸	۲-۴: وضعیت جامعه در آغاز برنامه
۵۸	۱-۲-۴: عدم تحرک و پویایی در تولید کل و سرانه
۵۸	۲-۲-۴: کاهش نسبی تشکیل سرمایه
۵۸	۳-۲-۴: تولید ناخالص داخلی
۵۹	۴-۲-۴: افزایش بیکاری
۶۰	۵-۲-۴: حجم فقر در ایران
۶۲	۳-۴: برنامه اول تهیه شده غیر مصوب
۶۳	۱-۳-۴: مقدمه
۶۵	۲-۳-۴: فصل اول
۶۷	۳-۳-۴: فصل دوم
۶۷	۴-۳-۴: فصل سوم
۶۸	۵-۳-۴: فصل چهارم
۷۰	۶-۳-۴: فصل پنجم
۷۵	۴-۴: دلایل ساختاری شکل گیری برنامه پنج ساله اول در دولت
۷۶	۱-۴-۴: نقش امام و اندیشه های وی
۷۹	۲-۴-۴: انقلاب و آرمان های آن
۸۴	۳-۴-۴: جنگ
۸۶	۴-۴-۴: گروه ها و نیروهای سیاسی و اقتصادی موجود در جامعه

۹۷	..... سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی
۹۸	..... مجمع روحانیون مبارز
۱۰۱	..... نتیجه گیری
۱۰۲	..... فصل پنجم: برنامه تهیه شده مصوب
۱۰۳	..... مقدمه
۱۰۴	..... قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران
۱۱۲	..... تجدیدنظر در برنامه اول
۱۱۳	..... دلایل ساختاری شکل گیری برنامه
۱۱۶	..... الزامات ملی برای بازسازی کشور
۱۱۹	..... تغییر نظام بین المللی
۱۲۰	..... گروهها و نیروهای سیاسی و اجتماعی
۱۲۱	..... جامعه روحانیت مبارز
۱۲۶	..... جمعیت موفقه اسلامی
۱۲۷	..... نتیجه گیری
۱۲۸	..... جمع بندی و نتیجه گیری
۱۳۳	..... منابع و مآخذ
۱۳۹	..... چکیده انگلیسی

فصل اول
مقدمه و کلیات طرح تحقیق

۱-۱: مقدمه:

برنامه و برنامه‌ریزی در ایران بیش از نیم قرن سابقه دارد با این حال کشور ایران نتوانسته است خود را در بین کشورهای پیشرفته جای داده و همچنان بعنوان یک کشور در حال توسعه در سطح جهان مطرح است.

پژوهش‌ها و تحقیقات بسیاری در رابطه با علل عدم موفقیت برنامه‌ریزی در ایران انجام شده است که بیشتر آنها از منظر اقتصاد و نظریات اقتصادی به علل عدم توفیق برنامه‌های اجراء شده در ایران پرداخته‌اند.

این تحقیق بر آن است تا با دیدگاه و نگاه تازه‌ای به برنامه‌ریزی و سیاست در پیشرفت و توسعه ایران نگاه کند. ما در این تحقیق با بررسی ساختارهای سیاسی و ارتباط دادن آن با اقتصاد در ایران نشان خواهیم داد که نگاه تک بعدی و اقتصادی محض به مباحث توسعه و غافل شدن از مسائل دیگر، بویژه ساختار سیاسی است که کشور ما همچنان بعنوان یک کشور در حال توسعه مطرح است. با بررسی دو برنامه تهیه شده در مقطع زمانی ۶۷ تا ۶۹ خواهیم دید که با وجود تغییرات نه چندان اقتصادی و جابجا نشدن کارشناسان اقتصادی، با تغییر دولت، نخبگان سیاسی و محیط بین‌الملل برنامه تهیه شده نیز دچار تغییر شده و کارکردهای جدیدی برای آن تعریف می‌شود.

۱-۲: تعریف مسأله و بیان اصلی تحقیق :

برنامه‌ریزی به صورت علمی عبارت است از هماهنگ کردن همه چیز در چارچوب یک ابزار تحلیلی همزمان و یکپارچه و بر پایه نوعی بهینگی، این کار به معنای حل مجموعه مسائل به صورتی همزمان است که در آن هر متغیر را دیگر متغیرهای مجموعه تعیین می‌کنند.

اندیشه برنامه‌ریزی و اداره کشور بر اساس یک برنامه مدون به اوایل دوران حکومت پهلوی بر می‌گردد. از آن زمان تاکنون بر مبنای این طرز تفکر و نگرش مدیران سیاسی کشور برای رسیدن به توسعه، برنامه‌های مدون و مدرنی را طراحی و به اجرا گذاشته‌اند. نتیجه این تلاش‌ها تنظیم ۶ برنامه توسعه و اجرای ۵ برنامه در دوره پهلوی و چهار برنامه توسعه در دوره جمهوری اسلامی می‌باشد.

برنامه های توسعه در دوره پهلوی دوم

برنامه	دوره برنامه
برنامه اول	۱۳۲۷-۱۳۳۴
برنامه دوم	۱۳۳۴-۱۳۴۱
برنامه سوم	۱۳۴۱-۱۳۴۶
برنامه چهارم	۱۳۴۷-۱۳۵۱
برنامه پنجم	۱۳۵۲-۱۳۵۶
برنامه ششم	۱۳۵۷-۱۳۶۱ (تصویب نشد)

منبع: پیشینه برنامه ریزی در ایران، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۴، مرکز مدارک اقتصادی-اجتماعی و انتشارات

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تلاش‌های گسترده‌ای برای ارائه یک برنامه توسعه مدون صورت گرفت ولی این تلاش‌ها به دلایل فراوانی از جمله عدم اعتماد به کارشناسان سازمان برنامه در آن مقطع، شروع جنگ تحمیلی و حاکم شدن شرایط پس از انقلاب عقیم ماند. پس از اتمام جنگ تحمیلی و پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی امام، لزوم تدوین برنامه‌ای که بتواند با مسائلی که ایران پس از جنگ با آن درگیر بود از قبیل بازسازی خرابیهای ناشی از جنگ تحمیلی، حل مشکلات ساختاری اقتصادی نظیر، بیکاری، فقر، تورم و... رسیدگی کند احساس شد.

با مطرح شدن این موضوع، دو دیدگاه از سوی نخبگان سیاسی حاکم ارائه گردید: دیدگاه اول معتقد به توسعه اقتصادی (آزادسازی خصوصی سازی و توجه صرف به توسعه اقتصادی عاری از توجه به مطالبات سیاسی) در کشور بود، درحالیکه دیدگاه دوم قائل به توسعه اقتصادی درون‌زا همراه با ملاحظاتی نظیر حمایت از اقشار پایین، خوداتکایی و با نگاهی به توسعه سیاسی در کشور و توجه به قانون اساسی (بدون اینکه بخش خصوصی یا دولت در اولویت قرار گیرد) بود. در نهایت و با توجه به مشکلات ناشی از جنگ و انقلاب و تضعیف دیدگاه دوم برنامه پنج ساله اول تدوین و اجرایی گردید.

برنامه‌های توسعه در دوره جمهوری اسلامی

دوره برنامه	برنامه
۱۳۶۸-۱۳۷۲	برنامه اول
۱۳۷۴-۱۳۷۸	برنامه دوم
۱۳۷۹-۱۳۸۳	برنامه سوم

منبع: پیشینه برنامه ریزی در ایران، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۴، مرکز مدارک اقتصادی-اجتماعی و انتشارات

اهداف برنامه اول:

۱- ایجاد رشد اقتصادی

۲- کنترل رشد سریع جمعیت

۳- کنترل کسری بودجه و تورم

۴- اعمال خط مشی جایگزینی واردات در کنار تشویق صادرات

۵- حداکثر بهره‌گیری از خلاقیت‌های موجود و اتمام پروژه‌های ناتمام

این برنامه به دلیل تحولاتی که در وضعیت اقتصاد ملی (افزایش قیمت نفت) و جایگاه سیاسی جدیدی که ایران پس از تجاوز عراق به کویت در نظام بین الملل بدست آورده بود در سال ۱۳۶۹ مورد تجدیدنظر قرار گرفت و با توجه به گرایش‌ات بین‌المللی جدید مسئولین وقت بر سیاست تعدیل اقتصادی تاکید گردید. این نگرش بر خصوصی سازی، شناور کردن قیمت ارز، تشویق صادرات غیرنفتی، تشویق سرمایه‌گذاری‌های خارجی، برداشتن کنترل از روی قیمت‌ها و کاهش سریع سوبسیدها و... استوار بود.

تاکید اصلی این برنامه بر رشد اقتصادی بود و این باعث کم‌توجهی برنامه به سایر ابعاد توسعه شد بطوری که اهدافی از قبیل عدالت اجتماعی و توسعه سیاسی در حاشیه قرار گرفتند.

محورهای اصلی تجدید نظر در برنامه اول عبارت بودند از:

- تک نرخی کردن ارز
- خصوصی سازی سریع بنگاه‌های اقتصادی
- اولویت سیاست تشویق صادرات بجای جایگزینی واردات
- کاهش سوبسیدها

در رابطه با تحقق و یا عدم تحقق اهداف برنامه‌های توسعه دیدگاه‌ها و نظریات گوناگونی وجود دارد که از آن جمله می‌توان به نقش عوامل فرهنگی، عوامل اقتصادی، دولت‌ها و... اشاره کرد. این تحقیق در پی یافتن نقش عوامل سیاسی موثر بر برنامه اول توسعه است و اینکه عوامل سیاسی و

گرایش‌ها و خواسته‌های گروه‌ها و طبقات ذینفع چه جرح و تعدیل‌های را در ساختار برنامه‌ها بوجود می‌آورند.

۳-۱: سوال اصلی؛

نقش عوامل سیاسی و اجتماعی در طراحی برنامه اول توسعه اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی ۱۳۶۸-۱۳۷۲ چگونه بوده است؟

۴-۱: فرضیه اصلی؛

جابجایی قدرت و تغییرات در نیروهای اجتماعی موجب توقف در طراحی برنامه اول توسعه و بازنگری آن شد.

۵-۱: ضرورت انجام تحقیق:

تحقیقات اقتصادی فراوانی در خصوص عدم موفقیت برنامه‌های توسعه صورت گرفته ولی برنامه‌ریزی در ایران کمتر با چنین رویکردی مورد بررسی قرار گرفته است و در هیچکدام از آنها به تاثیرگذاری و نقش عوامل سیاسی توجه نشده و یا به صورت گذرا و تیتروار از کنار آن گذار کرده‌اند. با توجه به کمبود مطالعات در این زمینه این تحقیق بر آن است تا با وجود مشکلات فراوان پیش رو راه تازه‌ای را بر روی محققان، صاحب‌نظران، دانشجویان و اساتید باز نماید تا شاید بتوان از این رهگذر ایران اسلامی را به جایگاه رفیعی در قله‌های توسعه و پیشرفت رسانید.

۶-۱: اهداف تحقیق:

الف- بررسی رابطه برنامه‌ریزی و سیاست در ایران، بویژه بعد از انقلاب اسلامی ایران

ب- بررسی رابطه گروه‌های سیاسی و نقش آنها در مسائل کلان کشور

ج- نقش نخبگان سیاسی در تحولات اقتصادی

د- روشن کردن گوشه‌های از تحولات سیاسی و اقتصادی سالهای اولیه پیروزی انقلاب اسلامی

ه- تاثیر سیاست بر تدوین و طراحی برنامه‌های اقتصادی

۷-۱: روش تحقیق:

اساس پژوهش حاضر با توجه به ماهیت موضوع آن توصیفی-تحلیلی است، جهت فیش برداری و استفاده از منابع اطلاعاتی روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و اسناد سازمان برنامه و بودجه و منابع تاریخی بکار رفته است.

۸-۱: ادبیات و پیشینه تحقیق:

همانگونه که تحولات سیاسی پس از پیروزی انقلاب اسلامی چندان مورد پژوهش نویسندگان و صاحب‌نظران قرار نگرفته، موضوع پیش رو نیز که مربوط به سالهای اولیه پیروزی انقلاب اسلامی است چندان در پژوهشهای دانشگاهی مورد بحث و بررسی قرار نگرفته است. کمبود منابع علمی، در دسترس نبودن اسناد و همکاری نکردن موسسه‌هایی که این اسناد را در اختیار دارند، از مهمترین دلایل این مسأله محسوب می‌شوند. با این وجود دو پایان نامه که به اختصار برنامه‌های توسعه در ایران را مورد بررسی قرار داده‌اند، یکی پایان‌نامه کارشناسی ارشد رضا مقدس در دانشگاه تربیت مدرس می‌باشد که پیشینه برنامه‌ریزی در ایران را مورد بررسی قرار داده و کلیه برنامه‌های اجراء شده و نشده را تا سال ۱۳۶۸ آورده است. و دیگری پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تهران میباشد که توسط آقای سجادی نوشته شده و در آن تاثیرات برنامه اول را بر وضعیت جامعه بررسی و اثرات تعدیل اقتصادی بر روی عدالت اجتماعی در جامعه نشان داده و نتیجه‌گیری کرده که تعدیل ساختاری اجراء شده در برنامه اول باعث تشدید نابرابری‌ها در جامعه شده است. اما به این صورت که تنها بر روی مسائل سیاسی تاثیرگذار بر برنامه متمرکز شوند پژوهشی انجام نشده است.

یکی دیگر از پژوهش‌های که در زمینه اقتصاد سیاسی آن دوره انجام پذیرفته، کتاب اقتصاد سیاسی جمهوری اسلامی ایران است که توسط بهمن احمدی امویی نوشته شده است. وی در این کتاب که شامل مصاحبه‌های با روسای سازمان برنامه و بودجه، وزیرای اقتصاد و دارایی و بانک مرکزی (عزت الله سبحانی، محسن نوربخش، حسین عادل، مسعود روغنی زنجانی، مسعود نیلی و محمدعلی نجفی) می‌باشد به مشکلات و مسائل حوزه سیاست داخلی و خارجی که بر اقتصاد تاثیرگذار است

می‌پردازد و از زبان این مدیران به علل ناکارآمدی سیستم و موانع پیشرفت جامعه ایران در این برهه خاص اشاره نموده است.

۹-۱: تعریف واژگان کلیدی:

سیاست / برنامه‌ریزی / برنامه‌ریزی اقتصادی / توسعه / توسعه اقتصادی / گروه‌های

ذینفوذ / حزب

۹-۱-۱: سیاست:

مفهوم و تعریف سیاست همانند سایر واژگان حوزه علوم انسانی بسیار دشوار و متنوع می‌باشد. هارولد لاسکی سیاست را اینگونه تعریف می‌کند: سیاست یعنی دانستن اینکه چه کسی می‌برد، چه می‌برد، چه موقع می‌برد، چگونه می‌برد و چرا می‌برد و یا دیوید ایستون سیاست را توزیع آمرانه ارزش‌ها برای جامعه می‌نامد. عالم در کتاب بنیادهای علم سیاست، سیاست را رهبری صلح‌آمیز یا غیر صلح‌آمیز روابط میان افراد، گروه‌ها و احزاب (نیروهای اجتماعی) و کارهای حکومتی در داخل یک کشور، و روابط میان یک دولت با دولت‌های دیگر در عرصه جهانی تعریف می‌کند.^۱

۹-۱-۲: برنامه‌ریزی:

برنامه‌ریزی را اقدامات مورد نظر و روش‌های انجام دادن آنها برای دستیابی به اهداف تعیین شده می‌نامند. به عبارت دیگر تدوین روش‌های تفصیلی شکل‌گیری کارها، محتوای اصلی برنامه‌ریزی را شکل می‌دهند که در این تدوین باید اهداف مورد نظر قرار گرفته، معیارها تعیین شده، و مقررات به کار گرفته شوند. لذا برنامه‌ریزی را مرحله‌ای می‌نامند که از مطالعات و بررسی‌های اولیه برای تحلیل وضع موجود و سناریوهای مختلف برای آینده آغاز می‌شود و با هدف‌گذاری، تعیین راهبرد، انتخاب

۱- عالم، عبدالرحمن (۱۳۷۷). بنیاد های علم سیاست، نشر نی، چاپ چهارم، صص ۲۹-۳۰

سیاست، تخصیص منابع، سازماندهی، اجراء و نظارت و ارزیابی ادامه می‌یابد. در برنامه‌ریزی می‌بایستی به ابعاد آن یعنی بعد زمان، قلمرو برنامه، استمرار و سطح برنامه‌ریزی توجه نمود. چند عامل که در توفیق و دستیابی به اهداف برنامه جایگاه ویژه‌ای دارند عبارتند از:

- پیش بینی و هدف گذاری متعهدانه
- عقلانیت ابزاری در دستیابی به اهداف معین
- هماهنگ سازی و محتوی سازی اقدام‌های اجرایی
- تحول و تعیین وضعیت موجود در نظام برای دستیابی به اهداف مشخص.^۱

۱-۹-۳: برنامه‌ریزی اقتصادی:

تودارو برنامه‌ریزی اقتصادی را اینگونه تعریف می‌کند: تلاش آگاهانه یک سازمان مرکزی برای تحت تاثیر قرار دادن، جهت دادن و یا در مواردی حتی کنترل تغییراتی که در متغیرهای اصلی اقتصادی (نظیر محصول ناخالص داخلی، مصرف، سرمایه‌گذاری، پس‌انداز و غیره) یک کشور و یا یک منطقه معین در طول زمان و بر طبق مجموعه هدفهای از پیش تعیین شده صورت می‌گیرد.^۲

و در تعریفی دیگر در چارچوب اقتصادهای سرمایه‌داری برنامه‌ریزی عبارت است از تلاش آگاهانه دولت برای رسیدن به رشد سریع اقتصادی توأم با اشتغال کامل و قیمت‌های ثابت از طریق اعمال سیاست‌های متعدد مالی و پولی.^۳

۱- عالم تبریزی، اکبر و عظیمی، نیر الزمان (اسفند ۱۳۸۲). شناسایی عوامل موثر بر بهبود برنامه ریزی توسعه از دیدگاه کارشناسان، مدیریت و برنامه ریزی توسعه، تهران، ج ۵، صص ۳۴۴-۳۴۵

۲- تودارو، مایکل (۱۳۶۳). برنامه ریزی توسعه: مدل‌ها و روش‌ها، عباس عرب مازار، سازمان برنامه، ص ۱۸

۳- تودارو، پیشین، ص ۱۹

۱-۹-۴: توسعه:

در بحث از توسعه پیش از هر چیز، مساله پیچیده، تعریف آن است. وجود طیف وسیعی از مطالعات که دانشمندان و محققان توسعه با گرایشهای علمی مختلف انجام داده‌اند نشانگر این است که مجموعه گسترده‌ای از تعاریف توسعه و نظریات توسعه طراحی شده است. به نظر می‌رسد که این نوع تنوع متأثر از نوع نگاه نظریه‌پردازان به هدف زندگی و یا به روش‌هایی است که هر جامعه برای نیل به اهداف توسعه به کار می‌گیرد. به عبارت دیگر این تنوع به دلیل نگاه به اهداف توسعه و نیز روش‌های نیل به این اهداف می‌باشد. علاوه بر این بسیاری از شاخص‌ها و معیارهای که توسعه با آن سنجیده می‌شود نیز جنبه کیفی داشته است، شاخص‌های مانند استانداردهای زندگی، سطح بهداشت، سطح آموزش و مشارکت توده‌های مردم در تصمیم‌گیریهای حکومت، همگی معیارها و شاخص‌های کیفی هستند که مستقیماً نمی‌توان آنها را اندازه‌گیری کرد.

اصطلاح توسعه در معنای جدید آن تنها پس از جنگ دوم جهانی فراگیر شد. واژه توسعه در لغت (De-velop) به معنی خروج از لفاف (Envelope) است. نخستین نظریه‌پردازان توسعه بعد از جنگ دوم جهانی - نظریه‌پردازان نوسازی - بر آن بودند که این لفاف همان جامعه سنتی و فرهنگ و ارزش‌های این جامعه است و کتاب مشهور این دوره از نظریات توسعه یعنی کتاب گذار از جامعه سنتی اثر دانیل لرنر مبین همین گرایش است. از این رو در مباحث اولیه، توسعه مترادف نوسازی و این یکی نیز مترادف غربی شدن تلقی می‌شد و غربی شدن هم عبارت بود از اقتباس کامل یا جزئی مدل توسعه کشورهای غربی.^۱ بعلاوه اندیشمندان مکتب نوسازی توسعه را معادل رشد اقتصادی در نظر می‌گرفتند و رشد مداوم شاخص‌های اقتصادی را توسعه می‌نامند. بعنوان مثال کوزنتس رشد را معادل توسعه می‌داند و معتقد است که رشد اقتصادی عبارت است از افزایش بلندمدت ظرفیت‌های تولید برای کالاهای (از حیث تنوع) در حال افزایش که، این افزایش ظرفیت‌ها، خود متأثر از

۱- قاضیان، حسین، درباره تعریف توسعه، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۶۳-۶۴، ص ۱۰۰